

2. Гнідан О.Д., Дем'янівська Л.С. Володимир Винниченко: Життя, Діяльність, Творчість (Навч. посіб. для студ.-філол.). – К.: «Четверта хвиля», 1996. – 256 с.
3. Дзеверін І. Про В.Винниченка та його ранню прозу // Винниченко В.К. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – С 3–20.
3. Зборовська Н.В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
4. Кодак М.П. Психологізм соціальної прози. – К.: Наукова думка, 1980. – 162 с.
5. Кодак М.П. Поетика як система. – Луцьк: ПДВ «Твердиня», 2010. – 176 с.
6. Козинський Л.В. Творчість Євгенії Ярошинської в контексті української літератури кінця XIX – початку XX століття. Дис. ... канд. філол. наук. 10.01.01 – українська література. – К., 2000. – 210 с.
7. Мацевко Л. Засоби характеротворення в малій прозі Володимира Винниченка // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 11–14.
8. Фащенко В.В. В глибинах людського буття; Етюди про психологізм літератури. – К.: Дніпро, 1981. – 253 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Козинський Леонід Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури УДПУ імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: проблеми сучасного літературного процесу.

ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ ФРІДРІХА НІЦШЕ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «МОМЕНТ»

Марія ЛАВРУСЕНКО (Кіровоград)

У статті досліджується специфіка художнього осмислення філософії життя Ф. Ніцше в оповіданні В. Винниченка «Момент».

Ключові слова: Винниченко, Ніцше, філософія життя.

The article examines the specifics of artistic understanding the philosophy of F. Nietzsche's life in Vynnychenko's story "The Moment".

Key words: Vynnychenko, Nietzsche, philosophy of life.

Письменник Володимир Винниченко прийшов у вітчизняну літературу на початку XX століття. Дебют його художньої творчості припав на доволі непростий час світової історії. В Україні, як і у всій Європі, відбувалися серйозні зміни в політичному й соціальному житті. Нове з'явилося не лише в суспільному бутті, а й у сприйнятті, розумінні й тлумаченні людиною навколишнього світу й себе в ньому.

Наприкінці XIX – у першій чверті XX століття у Європі набули популярності філософські ідеї Ф. Ніцше, З. Фрейда, А. Бергсона. У своїх працях вчені заперечували постулати класичної філософії з її увагою до об'єктивного світу й наукової істини, натомість висунувши гасло: «Людина понад усе!».

Працями Ф. Ніцше захопився і Володимир Винниченко. Відомо, що перебуваючи у в'язниці, письменник читає й перекладає праці філософа [7; 8]. Погляди німецького мислителя приваблювали українського політика й митця слова новизною думок в оцінці світу і його законів. Ненависть до

християнства, що перешкоджає свободі та вільнодумству, заперечення моралі, що також блокує самоствердження особистості, відкидання демократії, що є зрівнялівкою між людьми й не може створити найкращі умови для творчості, утвердження думки про те, що пізнання істини триває вічно, любов до життя і не боязнь смерті – усі ці ідеї у висновках філософа створювали його ідеал незалежної, самодостатньої та сильної надлюдини (трактати «Так казав Заратустра», «Жадання влади»). Однак, як стверджує В. Панченко, В. Винниченко сприйняв лише два постулати ніцшеанської філософії: «Передусім – йому до душі був пристрасний заклик до «переоцінки всіх цінностей», що звучав у «Жаданні влади» та інших трактатах німецького філософа. Бунт антисоціаліста Ф. Ніцше проти умовностей, догм, філістерства, покори цілком відповідав мріям соціаліста В. Винниченка про революційне перетворення життя. Заратустра Фрідріха Ніцше прокладав дорогу «новій людині» Володимира Винниченка. Соціалістичні ідеї парадоксальним чином поєдалися в українського письменника з ніцшеанськими» [8, с. 142].

Як бачимо, проблема наслідування ідей німецького філософа у художніх здобутках автора, обрана для нашої статті, не нова, вона досліджувалася в монографії В. Панченка «Володимир Винниченко», що цитувалася вище. Проте, на наш погляд, розмова про особливості художньої інтерпретації ідей Ф. Ніцше українським письменником і політичним діячем початку ХХ століття В. Винниченко повинна мати своє продовження і детальне тлумачення, що й визначає **актуальність** пропонованого дослідження, **мета** якого – простежити за специфікою художнього осмислення філософії життя, його цінностей і пріоритетів в оповіданні «Момент», котра розповідає про коротку мить щастя-любові між молодим революціонером і панною, що опинилися в межовій, складній для життя ситуації. У своїх висновках ми врахуємо думки С. Михиди, Н. Михальчук, О. Ковальчук, об'єктом уваги досліджень яких була творчість Володимира Винниченка й оповідання «Момент», зокрема.

«Формула нашого щастя: тверде «так» або «ні», пряма лінія і мета...» [5, с. 331], – писав Ф. Ніцше. Головний герой твору – революціонер з підпільним прізвиськом Шехерезада – виписаний В. Винниченко саме в дусі такої філософії. Він – сильна, вольова, віддана своїм ідеям людина, яка прагне змінити світ, установити нові політичні порядки у країні, а, отже, здобути щастя. Хоча автор нічого не сповіщає про революційну діяльність свого персонажа, проте читачеві зрозуміло, що його дії становлять серйозну небезпеку для влади, бо за ним полюють жандарми. Щоб уникнути покарання, чоловік хоче перейти кордон. Герой розуміє небезпеку, яка чекає його на шляху до іншої країни. «Можуть убити» [1, с. 120], – попереджає революціонера контрабандист Семен Пустун. Але думка про ймовірну смерть не лякає й навіть смішить відчайдушного втікача: «І, пам'ятаю, як мені стало страшенно смішно: я – мертвий» [1, с. 120]. У голові героя

народжується не страх перед можливим кінцем, а захоплення уявною, виписаною в імпресіоністичній манері, картиною власної смерті на фоні гармонії природи: «Лежу десь, в якому-небудь яру дикому, порожньому, надо мною небо, на виску маленька чорна ранка, а над ранкою кружляють такі ж самі блискучі, зеленкуваті мушки і ніби ворожать, заглядаючи у неї, туди, всередину, де оселилась смерть. І лице моє теж зеленувате, тверде... А на скелі якійсь сидять чорні, великі, темні ворони і ждуть чогось...» [1, с. 120]. Винниченків революціонер малює у власних думках таку смерть, якої би він сам прагнув. Філософія його міркувань нагадує висновки Ф. Ніцше, який закликає не боятися переходу в інший світ і сприймати його як власну волю: «Я свою смерть хвалю перед вами – вільну смерть, яка приходить до мене тому, що я хочу» [6, с. 72].

Змальовуючи образ головного персонажа твору, автор робить акцент не лише на епізоди, у яких читач пізнає героя як революціонера – людину сильного характеру, вільнолюбну, вірну своїм переконанням, а й показує інший бік його натури – стосунки з жінкою. Як і в суспільному житті, так і в інтимних стосунках чоловік прагне нового, розкнутості, відходу під пуританської моралі. З перших хвилин знайомства з Мусею Шехерезада відчуває тяжіння усталених у суспільстві норм поведінки між чоловіком і жінкою. «Я мусив почувати себе ніяково» [1, с. 122], – коментує герой свої почуття. Але згодом фліртування панни («Очі панни ще більше поширилися, потім швидко пробігли по мені, здригнулись і бризнули сміхом... галантно повела вона рукою круг себе і навіть посунулась трохи по соломі, ніби увільняючи мені місце» [1, с. 122]) спровокувало персонажа на несподівані вчинки. Замість серйозної розмови про майбутній перехід через кордон, герой обсипав Мусю соломою. Діями чоловіка рухав не розум, а інстинкт. А він, на думку З. Фрейда, є однією з головних сил, що провокують дії людини. «А мені, признатись по правді, хотілось би ще більш обсипати її цими соломинками...» [1, с. 123], – зізнається Шехерезада. Почуття свого персонажа В. Винниченко посилює кольорами, звуками й запахами, що супроводжують зустріч молодих людей у повітці контрабандиста. Автор робить акцент на жовтому як кольорі життя: жовта солома і бриль у руках дівчини, а ще – сонце: «в якомусь кутку повітки тягнулась до землі жовта смуга проміння і здавалась золотою палицею» [1, с. 122]. Розмова героїв логічно вплітається в гармонію звуку соломинки, що дрижала над вухом панни, зі щебетом ластівки, досадним гудінням оси. Та й запахи в повітці створюють відчуття спокою: «... пахло вогкістю, щурами, зіпрілою соломою» [1, с. 122]. Проте щастю, що несподівано заскочило двох молодих людей, тривати недовго: «...в двері видно було, як літали, наче чорні стріли, ластівки. З темних кутків повітки віяло якимсь стародавнім сумом...» [1, с. 122–123], – застерігає письменник.

Шехерезада й Муся змушені серед білого дня йти до кордону, бо в селі стражі шукали «якусь панночку». На шляху до «границі» герої

виявляють себе справді як ніцшеанська надлюдина, котра має свої чесноти, свій імператив як у справі політичної ідеї, так і в особистих почуттях.

Мусю, як і її супутника, найбільше лякає перспектива потрапити до рук жандармів, вона готова навіть себе вбити. Більше того, панна бере на себе відповідальність і керує поведінкою досвідченого Шехерезади дорогою до кордону. Дівчина демонструє і фізичну вправність, і жіночу прихильність до свого товариша. Водночас вона віддана ідеям революції і прагне, щоб про її смерть говорили як про смерть відважної людини, тому заповідає передати товаришам, якщо її не стане, таке: «Мусю вбито на кордоні. Вмерла так, як вмирають ті, що люблять життя» [1, с. 128]. Поведінка героїні цілком підтверджує ідеал ніцшеанської надлюдини, бо «відвагу в серці має той, хто знає страх, але долає його, хто бачить безодню, але дивиться в неї гордо» [6, с. 208]. Мусю здолала й осмислила смерть, отже, вона здобула духовну волю.

Шехерезада також подає приклад сміливої і витривалої людини. Однак його шлях до кордону сповнений не лише необхідністю втекти від стражів, а й бажанням бути поруч із Мусею, яку він покохав з першого погляду. В. Винниченко подає читачеві роздуми свого героя, сповнені вічної прихильності до пани. Внутрішній голос персонажа говорить голосом його інстинкту, інстинкту закоханого чоловіка: «...я почув її якоюсь близькою мені», «Я тільки міг дивитись на неї» [1, с. 125], «Вона ставала все ближчою і ближчою мені» [1, с. 126], «І мені щоразу хотілося взяти її за руку, притулитись, злитись з нею і так іти далі» [1, с. 128]. Для героя суть життя, людського щастя виявляється в намаганні відмежуватися від атрибутів суспільства й віддатися руху власних почуттів. Така філософія існування повністю суголосна з працями Ф. Ніцше. «Щонайтісніше з природним проектом буття співпрацює тіло» [2, с. 56], – підкреслює О. Ковальчук. Рух почуттів персонажа письменник подає співзвучно до картин природи. Герой прагне такої ж гармонії у почуттях, яка є в природі: «... дві пташки, пурхаючи з гілки на гілку, ...несподівано зливались в обіймах. Літали сплетені коханням метелики або в щасливому безсиллі сиділи на листку й поводили вусиками. В траві парами кишіли кузьки. Одбувався великий, прекрасний процес життя» [1, с. 129]. Його приваблює ліс, «не скалічений цими моралями людей, не заслинений лицемір'ям похоті, сильний, одвертий, простий» [1, с. 129]. Підкреслимо, що в цих словах персонажа В. Винниченко стверджує ніцшеанську тезу, що насаджена людством мораль йде проти людської суті, шкодить її творчому початку [9].

До моменту переходу кордону, до моменту між життям і смертю Мусю й Шехерезада так і не відчули щастя бути разом. Автор надзвичайно філігранно виписує психологію цієї миті. У розмові героїв відчувається прихильність і водночас суперечка двох самодостатніх особистостей. Письменник «демонструє, – погодимося з думкою С. Михиди, – рідкісне, а

той небувале у тогочасній українській літературі уміння засобами діалогу розкрити психологічну фактуру внутрішнього життя персонажів» [4, с. 42]. Муся розуміє пристрасний погляд свого товариша, реагує на його спроби «пригорнутись ближче... і притулитись лицем до плеча...» [1, с. 130], однак не дає волю почуттям. «Природний інстинкт вона стверджує як елемент розвитку індивідуальності, а тілесності надає особистісного буття» [3, с. 43]. Внутрішнє мовлення героя сповнене розпачу за тим, що не сталося: «Ми – двоє загнаних людей, близькі, з очима, повними ласки й тепла одне до одного, з бажанням злити це тепло до купи, впитись цим теплом, цією ласкою, цим великим даром життя, ми, двоє людей, а не кузьок, – сидимо і не сміємо цього зробити, бо... бо ми ж всього кілька годин знайомі одне з одним. Ми можемо зараз умерти, не стане ні моралі, ні законів, не стане ні кузьок, ні ласки, ні тепла, але ми... не сміємо» [1, с. 130]. А далі – поцілунок, коротка розмова і – прощання-вирок, що виголошує Муся: «А тепер ми попрощаємося... Наше кохання повинно вмерти зараз, щоб, як хтось казав, ніколи не вмирати... Щастя – момент. Далі вже буденщина, пошлість» [1, с. 133–134]. Це слова жінки сильної волі, яка сама задає собі моральні цінності, сама вирішує, що є добро і зло. Такий вчинок – це вчинок ідеальної в розумінні Ф. Ніцше людини, котра має свої переконання, свою харизму й ніколи їм не зрадить. На думку О. Ковальчук, в оповіданні В. Винниченка «Момент» «тіло стає лідером через екстремальні обставини: за умов смертельного ризику під час нелегального переходу кордону тільки сміливе, ініціативне тіло може порятувати людину» [2, с. 56]. З цими словами важко не погодитися. Але в чому виявляється цей порятунок? У тому, що межова ситуація, момент між життям і смертю змушують героїв абстрагуватися від свого революційного обов'язку, від тиску моралі та етикету й відчутти справжню суть життя, у якому немає умовностей, є потяг плоті, є щастя кохання. Саме такий стан тіла і душі, на наш погляд, стає рятівним для Мусі і Шехерезади, коли вони покидають свою батьківщину. Герої долають страх смерті й здобувають як фізичну, так і духовну свободу. Такі люди є ідеалом для молодого Винниченка, захопленого ідеями революції, перетворень.

Філософія щастя людини бачиться і тлумачиться В. Винниченком також через призму філософії Ф. Ніцше. У праці мислителя «Так казав Заратустра» є вислів: «І мені, прихильному до життя, здається, що метелики, мильні бульбашки й ті, з-поміж людей, хто схожий на них, найбільше знають про щастя».[5] Ця фраза обігрується письменником у філософських роздумах революціонера Шехерезади, який постійно проектує поведінку лісових «кузьок», сповнену гармонії і свободи, на суспільство, у якому він живе, і на свої стосунки з Мусею. Світ природи у творі протестує проти лицемір'я й цинізму людини: «На, дивись, нам не треба ховатись, у нас нема незаконнароджених, у нас нема паспортів, моралів...» [1, с. 129]. Але є головне, – додамо, – воля! А свобода – це є найбільше щастя для

героїв. «Це було торжество двох великих кузьок; це був вихор життя, який зміта все сміття «не треба», «не можна», це було щастя крові, мозку, нервів, кісток; це було найвище щастя народження не з сліпими, а одвертими, видючими очима душі» [1, с. 133], – читаємо зізнання революціонера й розуміємо, що ця романтична постать, як і його супутниця є, може, ще не зовсім досконалим, проте близьким ніцшеанським ідеалом надлюдини.

Оповідання «Момент» В. Винниченка прийшло до читача на початку ХХ століття, здолавши нерозуміння й неприйняття українською елітою відвертої розмови автора про стосунки між чоловіком і жінкою, про відкидання моралі, про право людини жити за власними нормами і законами (докладніше про цей факт – у монографії Володимира Панченка «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості»[8]). Монографія продовжила започатковане О. Кобилянською, Л. Українкою продукуванням ідей німецького філософа Ф. Ніцше в українській літературі.

У своєму творі письменник підносить борців-революціонерів до рівня ніцшеанської надлюдини. Герої Винниченка не обтяжені законами моралі, вони відважні сміливці, котрі не бояться вмерти за свої переконання, прагнуть і політичної, й особистої волі. Їхнє найбільше щастя – відчувати свободу. А та людина, котра здатна бути вище умовностей світу і є тим ідеалом, до якого, сповідуючи філософію Ф. Ніцше, прагнув молодий революціонер Винниченко.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Момент: [оповідання] / Володимир Винниченко. Раб краси. – К.: «Веселка», 1994. – С. 119–134.
2. Ковальчук О. Щастя як проблема буття. Психологічний аналіз оповідання Володимира Винниченка «Момент» / Олександр Ковальчук // Дивослово, 2002. – №3. – С. 56–57.
3. Михальчук Н. Тілоцентричність у моделі художнього світу (оповідання В. Винниченка «Момент») / Ніна Михальчук // Слово і час, 2002. – №2. – С. 39–43.
4. Михида С. Слідами його експериментів. Змістові доміанти і поетика конфлікту у драматургії Володимира Винниченка [Монографія] / Сергій Михида. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2002. – 189 с.
5. Ніцше Ф. Жадання влади / Фрідріх Ніцше Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. / – К.: Основи, Дніпро, 1993. – С. 329–414.
6. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / Фрідріх Ніцше. Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – С. 11–328.
7. Панченко В. «Бо я – українець» / Володимир Панченко // Винниченко В. Раб краси. – К.: «Веселка», 1994. – С. 5–33.
8. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості [Монографія] / Володимир Панченко. – К.: Твім інтер, 2004. – 287 с.
9. Пономаренко М. Роздуми про Щастя. Екскурс у філософію Ніцше [Електронний ресурс] / Пономаренко Микола. – Режим доступу до публікації: http://www.ukraine.com/text_ua.php?r=195

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лаврусенко Марія Іванівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: сучасна українська література, проблеми філософії у літературі.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗВУКОВИХ ОБРАЗІВ У ДРАМАХ В. ВИННИЧЕНКА «МЕМЕНТО» І «ЧОРНА ПАНТЕРА ТА БІЛИЙ МЕДВІДЬ»

Алла ЛИМАРЕНКО (Кіровоград)

У статті аналізуються особливості функціонування звукових образів у п'єсах В. Винниченка «Мemento» та «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Досліджено закономірності вияву звукових образів у аналізованих драматичних творах.

Ключові слова: драматургія, звукові (аудіальні) образи, антиципація, імпліцитність.

Peculiarities of audial images functioning in plays "Memento" and "The Black Panther and the White Bear" by V. Vynnychenko are analyzed in the article. Regularities of audial images manifestation in analyzed opuses are investigated.

Key words: drama, audial images, anticipation, implicitness.

Творчість Володимира Винниченка протягом десятиліть в Україні не досліджувалася, якщо не сказати спаплюжилася або заборонялась. І лише з другої половини 80-х рр. ХХ ст. почався ренесанс письменника. Почали перевидаватися його твори, друкуватися ті, що не виходили друком в Україні. Творчий доробок письменника за останні десятиліття досліджується достатньо активно як в Україні, так і за кордоном. Захищено ряд докторських (В. Панченко, В. Гуменюк, Л. Мороз) та кандидатських дисертацій (С. Михида, В. Хархун, О. Гожик, Г. Баран, О. Дроботун та ін.), видано ряд монографічних досліджень (Г. Костюк, С. Погорілий та ін.), проаналізовані друкovanі і недрукovanі в Україні та за її межами тексти. Осмислено цілий ряд поетикальних особливостей прози та драматургії письменника. Зокрема, особливу увагу дослідників привернула синтетичність творчої манери В. Винниченка. Більш того, розкриті колористичні домінанти поезики письменника.

Разом з тим праці, яка б представила повноформатність особливостей функціонування звукових образів у драматичних творах письменника, наразі не існує, що й визначає актуальність нашої статті, головним завданням якої є дослідження особливостей функціонування та виявів звукових образів у п'єсах «Мemento» і «Чорна Пантера та Білий Медвідь».

Особливістю композиції драматичного твору є те, що до складових частин її входить ремаркування. Слід взяти до уваги, що драма це не тільки літературний твір, але й підґрунтя для вистави, як процес перетворення однієї семантичної системи знаків (тексту) у іншу (аудіо-візуальну). І саме тому автор враховує такі чинники, як: прив'язка до інтонації, тембру, міміки, пози, жестів актора, особливу роль тут відіграє